

Uniwersytet Szczeciński
Instytut Ekonomii i Finansów

Małgorzata Zakrzewska

Autoreferat pracy doktorskiej nt:

**KAPITAŁ SPOŁECZNY JAKO DETERMINANTA ROZWOJU LOKALNEGO NA
PRZYKŁADZIE POWIATÓW WOJEWÓDZTWA ZACHODNIOPOMORSKIEGO**

Promotor:

prof. zw. dr hab. Danuta Kopycińska

SZCZECIN 2023

I. Uzasadnienie wyboru tematu pracy i krystalizacja problemu badawczego

Koncepcja kapitału społecznego, szczególnie wobec rosnącego znaczenia czynników niematerialnych, odgrywa coraz większe znaczenie w próbie wyjaśniania różnic w poziomie rozwoju ekonomicznego poszczególnych państw i regionów. Obrazowo można przedstawić to jako:

„(...) to, co się posiada (kapitał finansowy i fizyczny), ważne było w czasach przednowoczesnych, to, co się wie (kapitał ludzki) – w czasach nowoczesnych, natomiast to, kogo się zna (kapitał społeczny) – w czasach ponowoczesnych (...)”¹

Termin kapitał społeczny wywodzi się w głównej mierze z dziedziny socjologii i nauk politycznych. Pierwotnie termin został użyty w 1916 roku przez L.J. Hanifana. Odniósł on go, do: *"dobrej woli, społeczności, wzajemnej sympatii i stosunków społecznych między grupą osób i rodzin"*².

W latach 50 i 70 XX w. koncepcja kapitału społecznego powróciła w analizach ekonomistów i socjologów zajmującymi się tematyką m.in. społeczności miejskich, interakcji społecznych, sąsiedztwa, czy też podziału dochodów³. W ich analizach, kapitał społeczny kojarzony był z relacjami międzyludzkimi, które stanowiły podstawę zaufania i współpracy zarówno na poziomie indywidualnym, jak i zbiorowym. Dopiero jednak prace naukowców - P. Bourdieu, J. Colemana, R. Putnama, F. Fukuyamy⁴ zawierały pierwsze systematyczne przedstawienie istoty kapitału społecznego i spopularyzowały współczesne znaczenie koncepcji i to tych właśnie autorów uznaje się w literaturze za najwybitniejszych znawców tego zagadnienia i „klasyków przedmiotu”⁵.

Mimo jednak bardzo licznych opracowań, koncepcja kapitału społecznego ze względu na swoją wieloaspektowość i wielowymiarowość stanowi przedmiot licznych dyskusji naukowych i wątpliwości. Różnorodne pojęcia kapitału społecznego występują już u twórców

---

¹ A. Rymsza, *Klasyczne koncepcje kapitału społecznego*, w: T. Kaźmierczak, M. Rymsza (red.), *Kapitał społeczny. Ekonomia społeczna*, Warszawa 2007, s. 37.

² L.J. Hanifan, *The Rural School Community Center*, *Annals of the American Academy of Political and Social Science* 1916, nr 67, s. 130.

³ J. Seely, A. Sim, E. Loosely, *Crestwood Heights: A Study of the Culture of Suburban Life*, Nowy Jork 1956; G. Homans, *Social Behavior: Its Elementary Forms*, Harcourt, Nowy Jork 1961; J. Jacobs, *The Life and Death of Great American Cities*, Nowy Jork 1961; G. Loury, *A Dynamic Theory of Racial Income Differences*, w: P. Wallace, A. LaMond (red.), *Women, minorities, and employment discrimination*, Lexington 1977.

⁴ P. Bourdieu, *The forms of capital*, w: J. Richardson, *Handbook for the Sociology of Education*, Greenwood 1986, s. 241–258; J.S. Coleman, *Social Capital in the Creation of Human Capital*, *American Journal of Sociology* 1988, nr 94, s. S95–S120; R.D. Putnam, *Bowling Alone: America's Declining Social Capital*, *Journal of Democracy* 1995, nr 6, s. 65–78; F. Fukuyama, *Zaufanie. Kapitał społeczny a droga do dobrobytu*, Warszawa–Wrocław 1997, s. 4.

⁵ J. Field, *Social Capital*, Routledge, Nowy Jork 2003, s. 15.; K. Kostro, *Kapitał społeczny w teorii ekonomicznej*, *Gospodarka Narodowa*, 7–8, 2005, Warszawa, s. 3.

tej koncepcji. I tak, P. Bourdieu definiuje kapitał społeczny jako „(...) zbiór bieżących i potencjalnych zasobów, które są związane z istnieniem trwałej sieci mniej lub bardziej zinstytucjonalizowanych stosunków społecznych (...)”⁶. Według J.S. Colemana kapitał społeczny to „(...) złożone pojęcie z dwoma wspólnymi elementami: dzięki niemu powstają struktury społeczne, które ułatwiają działania jednostek lub organizacji (...)”⁷. R. Putnam określił kapitał społeczny jako taki, który „(...) zawiera w sobie takie cechy jak zaufanie, normy i powiązania, które są w stanie poprawić efektywność społeczeństwa (...)”⁸, a dla F. Fukuyamy jest on zdefiniowany jako „(...) zdolność ludzi do wspólnej pracy, dla wspólnych celów w grupach i organizacjach. (...)”⁹. Warto w tym miejscu podkreślić, że spośród wymienionych badaczy najszersze ujęcie kapitału społecznego dokonane zostało przez F. Fukuyamę, a jego rozważania są najbardziej związane z gospodarczą stroną życia, gdyż w dużej mierze dotyczyły wpływu norm kulturowych - a w tym zaufania - na procesy gospodarcze¹⁰.

Różnorodne pojęcia kapitału społecznego występują także u innych badaczy. Zawierają zarówno cechy wspólne jak i prezentowane przez badaczy różnorodne sposoby kategoryzowania efektów tego kapitału odwołujące się do różnych kryteriów i poziomu analizy¹¹. I tak, dla P. Szretera i M. Woolcocka kapitał społeczny opisuje normy szacunku i sieci relacji opartych na zaufaniu między ludźmi, którzy wchodzi w interakcje poprzez jawne, formalne lub zinstytucjonalizowane gradienty władzy lub autorytetu w społeczeństwie¹². Z kolei dla M. Fafschamps i B. Minten kapitał społeczny wiąże się z partycypacją w klubach nieformalnych i formalnych¹³. Również i polscy badacze tematyki kapitału społecznego wypracowali szereg definicji i koncepcji badanego pojęcia. R. Broł zdefiniował kapitał społeczny jako „(...) zasób trwałych społecznych wartości uruchamiający strumień korzyści ekonomicznych osiąganym przez organizacje, społeczności, grupy społeczne, a nieosiągalnych dla innych społeczności tworzących mniej trwały porządek społeczny (...)”¹⁴. Sieciowość kapitału społecznego, jak i zaufanie oraz partycypacja były elementami analizy u m.in.

---

⁶ P. Bourdieu, *Le capital social*, Actes de la recherche en sciences sociales 31, 1980, s. 2.

⁷ J. Coleman, *op.cit.*, s. 98.

⁸ R.D. Putnam, R. Leonardi, R. Nanetti. *Making Democracy Work: Civic Traditions in Modern Italy*, Princeton University Press, Princeton, 1994, s. 167.

⁹ F. Fukuyama, *op. cit.* s. 4.

¹⁰ K. Kostro, *Kapitał społeczny w teorii ekonomicznej*, Gospodarka Narodowa, 7-8, 2005, Warszawa, s. 9.

¹¹ K. Kostro, *op.cit.*, s. 6.

¹² S. Szreter, M. Woolcock, *Health by Association? Social Capital, Social Theory and the Political Economy of Public Health*, International Journal of Epidemiology, 4, 33, 2004, ss. 650–67.

¹³ M. Fafschamps, B. Minten, *Development and Social Capital*, Journal of Development Studies, 42, 2006, s. 1185.

¹⁴ R. Broł, *Kapitał społeczny w gospodarce lokalnej*, [w:] R. Broł (red.), *Gospodarka lokalna i regionalna w teorii i praktyce*, Prace Naukowe UE we Wrocławiu, Nr 3 (1203), Wydawnictwo Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu, Wrocław 2008, s. 314.

J. Działka, T. Kaźmierczaka oraz S. Walukiewicza. Warty podkreślenia jest również definicja kapitału społecznego zaproponowana przez J. Czaplińskiego. Kapitał ten rozumiany jest przez niego jako „(...) jako sieci społeczne regulowane normami moralnymi lub zwyczajem (a nie lub nie tylko formalnymi zasadami prawa), które wiążą jednostkę ze społeczeństwem w sposób umożliwiający jej współdziałanie z innymi dla dobra wspólnego (...)”¹⁵. Kolejnych, ponad 40 wybranych definicji kapitału społecznego przedstawiono w załączniku nr 1 pracy doktorskiej.

Analiza występujących w literaturze fachowej definicji i koncepcji kapitału społecznego pozwala na stwierdzenie, że oprócz rozbieżności związanych z pojęciem kapitału społecznego, wśród badaczy występują również rozbieżności dotyczące: podmiotowości kapitału społecznego (poziom mikro, poziom mezo, poziom makro), poziomów kapitału społecznego (poziom mikro, poziom mezo, poziom makro), wymiarów kapitału społecznego (normatywny, strukturalny, relacyjny), typów kapitału społecznego (kapitał wiążący, kapitał pomostowy, kapitał łączący), wartości ekonomicznej kapitału społecznego (zwolennicy i przeciwnicy traktowania kapitału społecznego jako kapitału *sensu stricte*) oraz pomiaru kapitału społecznego, wynikających z brak ujednoczonych metod badawczych i mierników kapitału społecznego.

Z kolei wspólną cechą w prezentowanych opracowaniach jest uznanie zaufania i partycypacji (sieci społecznych) jako kluczowych elementów kapitału społecznego oraz uznanie pozytywnego wpływu tych elementów na procesy gospodarcze. Te dwa elementy kapitału społecznego stały się także podstawą prowadzonych badań empirycznych zarówno zagranicą, jak i w Polsce.

W analizach nad przedmiotowością **zaufania** podkreśla się, że jego wysoki poziom promuje rozwój sieci społecznych, współdziałanie, efektywniejszy przepływ informacji, łatwiejszy dostęp do dóbr oraz obniżenie kosztów transakcyjnych. Zaufanie tworzy także możliwości akceptacji wspólnych reguł postępowania. Zaufanie może być zidentyfikowane ze względu na poziom jego występowania, tj.: **mikro**, czyli zaufanie indywidualne (osobiste) występujące pomiędzy jednostkami i skierowane ku konkretnym, znanym jednostkom, osobom; **mezo**, czyli zaufanie organizacyjne (zbiorowe, uogólnione, społeczne) generowane przez jednostkę w kierunku innych, bliżej nieokreślonych osób (np. w organizacjach, w społeczeństwie) i **makro**, czyli zaufanie polityczne (instytucjonalne) gdzie z jednej strony znajduje się jednostka,

---

¹⁵ J. Czapliński, *Kapitał ludzki i kapitał społeczny a dobrobyt materialny. Polski paradoks*, Zarządzanie Publiczne, 2, 2008, s. 8.

z drugiej – bezpośrednio instytucje (na przykład organy administracji państwowej) a pośrednio ich funkcjonariusze¹⁶.

Zaufanie jest także katalizatorem drugiego komponentu kapitału społecznego – **partycypacji**, rozumianej jako sieci społeczne stworzone przez uczestniczące w społeczeństwie jednostki. Uważa się, że zaufanie warunkuje rozwój partycypacji w taki sposób, że „(...) im wyższy jest poziom zaufania jednostek, tym wyższy jest poziom zaangażowania obywateli w dobrowolną i nieodpłatną pracę na rzecz swojej społeczności (...)”¹⁷. Podobnie jak przy klasyfikacji zaufania, tak i przy kategorii **partycypacji**, w literaturze przedmiotu stosowany jest podział na:¹⁸ **mikro** - partycypacja indywidualna, czyli np. dokonywanie świadomych wyborów konsumenckich; **mezo** - partycypacja organizacyjna, czyli np. członkostwo w organizacjach i **makro** - partycypacja instytucjonalna, czyli np. uczestnictwo w wyborach.

Jak wspomniano, jednym z obszarów kapitału społecznego zawierającym różnorodne interpretacje jest podmiotowości i poziomy tego kapitału.

Przedstawiciele traktowania kapitału społecznego jako atrybutu jednostki i jako dobra prywatnego¹⁹ upatrywali w nim potencjał jednostki do rozwoju jej sieci powiązań społecznych opartych na wzajemnym uznaniu i wymianie zasobów, czyli jednostki go tworzą, rozwijają, a następnie korzystają ze swojego indywidualnego kapitału społecznego.

Dla zwolenników uznania kapitału społecznego, jako atrybutu społeczeństwa i dobra publicznego²⁰, wyrażał się on w jakości sieci i relacji, umożliwiającym jednostkom współpracę i wspólne działanie, tworząc niejako dobro wspólne, z którego może korzystać cała społeczność. Taki kapitał społeczny generowany przez system społecznych relacji jest podstawą do skutecznego zarządzania społecznego na podstawie tzw. idei *community governance*, z którego w sposób instrumentalny korzystają jednostki, wcześniej w niego inwestujące.

Z kolei dla części badaczy²¹ kapitał społeczny jest **dobrem mieszanym**, a więc mającym atrybut zarówno dobra publicznego, jak i prywatnego.

---

¹⁶ F. Welter, *All you need is trust? A critical review of the trust and entrepreneurship literature*, International Small Business Journal 30(3), 2012, ss. 208.

¹⁷ M. Adamczyk M. *Wprowadzenie do teorii kapitału społecznego*, Wydawnictwo KUL, Lublin, 2013, s.78.

¹⁸ H. Schmeets, S. te Riele, *op. cit.*

¹⁹ m.in. G.S. Becker, P. Bourdieu, B.H. Erickson, E.L. Glaeser, D. Laibson, B. Sacerdote, N. Lin, J. Sobel, K. Yang.

²⁰ m.in. S. Bowles et al., F. Fukuyama, K. Newton, R.D. Putnam

²¹ m.in. J. Nahaphiet, S. Ghoshal, P. Bullen, J. Onyx

W definicjach kapitału społecznego można wyróżnić trzy poziomy jego analiz: mikro, mezo i makro.

Na poziomie mikro (indywidualnym) kapitał społeczny oparty jest na zaufaniu indywidualnym, nieformalnych relacjach i zdeterminowany jest przez czynniki zewnętrzne, takie jak tradycje kulturowe czy historia.

Na poziomie mezo (organizacyjnym) kapitał społeczny skoncentrowany jest w głównej mierze w rozbudowanych warstwach społecznych, takich jak: społeczności, instytucji czy też organizacje. Kapitał społeczny na tym poziomie odnosi się zatem do wertykalnych sieci relacji (np. stowarzyszeń), które ułatwiają interakcje między wspomnianymi powyżej podmiotami w społeczeństwie opartym na zaufaniu organizacyjnym.

Na poziomie makro (wspólnotowym)²² kapitał społeczny występuje w sformalizowanych relacjach instytucjonalnych, tworzących system polityczno-społeczny, społeczeństwo obywatelskie i rządy prawa. Skoncentrowany jest w zaufaniu instytucjonalnym, zasadach wiarygodności i normach obywatelskich, uwidacznia się także w: członkostwie w stowarzyszeniach i działaniach wolontaryjnych, egzekwowaniu umów, transparentności w podejmowaniu decyzji, sprawnym systemie administracyjnym czy też transparentnym systemie prawnym.

Obszarem kapitału społecznego zawierających różnorodne interpretacje są także wymiary tego kapitału. W literaturze wyodrębnia się trzy wymiary kapitału społecznego kognitywny, strukturalny i wymiar relacyjny.

Kognitywny wymiar kapitału społecznego²³ odnosi się do subiektywnego postrzegania przez jednostkę dostępnych zasobów społecznych. Nawiązuje to do teorii *habitusu*²⁴, która zakłada istnienie zestawu dyspozycji, odruchów i form zachowań, które ludzie nabywają poprzez swoją aktywność i działanie w społeczeństwie. Ten poziom kapitału związany jest ze wspólnym językiem i wartościami, powiązanymi z otoczeniem społecznym – kulturą – która z kolei kreuje sposób postępowania w danym środowisku i zapewnia harmonię celów oraz ogranicza możliwość oportunistycznych zachowań jednostek.

Za podstawę strukturalnego wymiaru kapitału społecznego uważa się tzw. *teorię zamknięcia sieci społecznych* J. Colemana, zakładającą istnienie więzi społecznych w dwóch typach struktur - otwartych i zamkniętych. Zgodnie z tą teorią w przeciwieństwie do otwartej struktury społecznej, powiązania w tej domkniętej stają się bardziej regularne, wzajemne

---

²² m.in. Ch. Grootaert, C.T. van Bastelaer, S. Knack, P. Keefer, D.C. North

²³ m.in. P. Bourdieu, J. Nahapiet, S. Ghoshal

²⁴ P. Bourdieu, *op. cit.*

zobowiązania bardziej respektowane, a między partnerami rodzi się zaufanie indywidualne, które staje się ważną normą społeczną dającą podstawy do rozwoju zaufania organizacyjnego.

Relacyjny wymiar kapitału społecznego²⁵ uwidacznia się w wymianie interakcji i zachowań międzyludzkich, gdzie kluczowym stało się: zaufanie - zwiększające zdolność uczestników do współdzielenia zasobów, a także normy, sankcje, obowiązki i oczekiwania.

Odmienne interpretacje dotyczyły także typów kapitału społecznego. Badacze wyróżniają trzy typy kapitału społecznego: wiążący, pomostowy i łączący.

Analitycy wiążącego typu kapitału społecznego²⁶ tworzonego przez jego kognitywny i strukturalny wymiar definiowali go nie tylko poprzez relacje między bliskimi osobami, ale również poprzez więzy społeczne, czy też organizacje działające wewnątrz większych społeczności. Relacje w tym typie kapitału społecznego angażują nieliczną, zazwyczaj homogeniczną grupę ludzi - taką jak na przykład rodzina, czy wąska grupa przyjaciół - charakteryzującą się poziomymi powiązaniem między sobą - osób o podobnym statusie społeczno-ekonomicznym i trwającym w terytorialnej bliskości przestrzennej.

Z kolei, według analityków **pomostowego typu kapitału społecznego**²⁷ związany jest on z dalszymi niż w przypadku wiążącego typu kapitału społecznego relacjami: dotyczy również innych - heterogenicznych grup.

Natomiast dla badaczy **łączącego typu kapitału społecznego**²⁸ odnosił się on do relacji między jednostkami i grupami w różnych warstwach społecznych. W tym przypadku, kapitał społeczny jest procesem, w którym podobnie myślące osoby czy też grupy tworzą sieć społeczną, zwiększając tym samym swoje szanse na korzystne warunki funkcjonowania w społeczeństwie.

Istotne różnice interpretacyjne dotyczyły również wartości ekonomicznej kapitału społecznego i związane były przede wszystkim z odpowiedzią na pytanie, czy kapitał społeczny posiada atrybuty kapitału *sensu stricte*?

Zwolennicy traktowania kapitału społecznego jako kapitału *sensu stricte*²⁹ wskazują na jego podobieństwa do „tradycyjnego kapitału”, przede wszystkim ze względu na istnienie: nakładów procesu jego produkcji, jego umiejętności transformacji, posiadaniu przez

---

²⁵ m.in. E.F. Cabrera, A. Cabrera, R. Lee, O. Jones, P. Gooderham, P. Kale, H. Singh, H. Perlmutter

²⁶ m.in. R. Putnam, X. de Soiuzza Briggs, T. Claridge

²⁷ m.in. F. Sabatini, R. Leonard, J. Onyx

²⁸ m.in. S. Szreter, M. Woolcock, T. Healy, C. Sylvain

²⁹ m.in. L.J. Robison, A. Allan Schmid, M. E. Siles, K. Kostro

niego potencjału inwestycyjnego; swoistego kosztu alternatywnego oraz posiadaniu cech: heterogeniczności, komplementarności, trwałości, mobilności i zbywalności³⁰.

Natomiast przeciwnicy traktowania kapitału społecznego jako jednej z form kapitału³¹ podkreślają, że nie uwzględnia on w sobie cech produkcji i reprodukcji, które nierozzerwalnie łączą się z pojęciem kapitału³². Stoją oni również na stanowisku, że pojęcia tradycyjnie przypisywane kapitałowi - policzalność, lokalizacja, właściciel posiadający wyłączność dysponowania nim - przy kapitale społecznym są trudne do zidentyfikowania³³, co eliminuje go z analizy jako jednej z form kapitału i proponują zastąpienie go terminem "zasobów społecznych lub komunalnych"³⁴.

W niniejszej pracy przyjęto, że mimo pewnych kwestii spornych związanych z wartością ekonomiczną, istnieje wiele podobieństw łączących kapitał społeczny z kapitałem *sensu stricte* i stąd też można uznać, że brak jest wystarczających argumentów do zastąpienia go innym terminem.

Analiza literatury przedmiotu wskazuje również na toczącą się dyskusję dotyczącą oddziaływania kapitału społecznego na życie społeczne, w tym szczególnie jego typu wiążącego (*bonding social capital*) zorientowanego na wzmacnianie więzi wewnątrzgrupowych homogenicznych grup podobnych do siebie pod jakimś względem, np. rasy, statusu społecznego, ideologii czy zainteresowań. Z punktu widzenia grupy, kapitał tego typu jest optymalny, dlatego, że tworzy nieprzepuszczalne granice jednoczące członków społeczności. Z drugiej zaś drugiej strony powoduje to ekskluzywność kapitału społecznego uniemożliwiając wymianę informacji i de facto współpracę z innymi organizacjami³⁵. Analitycy tematu uważają, że to właśnie ten rodzaj kapitału społecznego odpowiedzialny jest za patologię współczesnego życia społecznego i politycznego. Przykładem negatywnych aspektów kapitału społecznego są tzw. grupy olsonowskie³⁶ - działające podobnie do grup interesu, dążące do realizacji swoich partykularnych interesów kosztem dobra wspólnego.

Biorąc pod uwagę rozbieżności związane z wieloaspektowością i wielowymiarowością kapitału społecznego, w pracy przyjęto autorską jego definicję traktującą, że: ***kapitał społeczny jest kapitałem wynikającym z aktywności indywidualnej jednostek, który poprzez zaufanie***

---

³⁰ K. Kostro, Kapitał społeczny w teorii ekonomicznej, *Gospodarka Narodowa* 2005, nr 7–8, s. 3.

³¹ m.in. K. Arrow, A. Inkeles, R. La Due Lake, R.M. Solow

³² S. Kilpatrick, J. Field, I. Falk, Social Capital: An Analytical Tool for Exploring Lifelong Learning and Community Development, *British Educational Research Journal*, 29, 2003, ss. 417-433.

³³ R.M. Solow, *op. cit.*; K. Arrow, *op. cit.*

³⁴ A. Inkeles, *op. cit.*

³⁵ A. Portes, *Downsides of Social Capital*, *PNAS* 2014 111, 52, ss. 18407

³⁶ J. Działek, *op. cit.*

i partycypację rozwija relacje społeczne przez co staje się dobrem publicznym mogąc wpływać korzystnie na funkcjonowanie relacji społeczno-gospodarczych.

Kapitał społeczny występuje w wielu teoriach rozwoju gospodarczego (tab.I.1). Ze względu na różnorodne definicje, w dysertacji przyjęto, że rozwój gospodarczy to długofalowy proces zmian jakościowo-strukturalnych w gospodarce, powodujący wzrost produkcji, efektywności i konsumpcji³⁷.

Tabela I.1 Kapitał społeczny w wybranych teoriach rozwoju regionalnego (lokalnego)

Teoria/koncepcja	Umiejscowienie kapitału społecznego (kapitał społeczny jako...)	Autor
Teoria biegunów wzrostu	– czynnik rozwijający sieci interakcji i kooperacji	F. Perroux
	– katalizator instytucji sprzyjających transferowi wiedzy	
Teoria rdzenia i peryferii	– czynnik społeczny rozwoju gospodarczego	R. Prebisch
	– katalizator działań społecznych	
	– katalizator transferu innowacji	J. Friedman
Teoria rozwoju nierównomiernego rozwoju	– czynnik „energii społecznej”	A.O. Hirschman
	– prorozwojowa mentalność społeczności lokalnej	
Teoria regionalnych systemów innowacji	– czynnik warunkujący uczenie się regionu i tworzenie kultury innowacji	P. Cooke
	– nieformalne instytucje i powiązania społeczne oparte na współpracy i zaufaniu	
Koncepcją regionu uczącego się	jeden z czynnik warunkujących zasoby społeczne regionu i jego potencjał do tworzenia sieci współpracy i innowacji	M. Storper
		B.T. Asheim
Koncepcja potrójnej helisy	– czynnik warunkujący współpracy między heliksami, tj. zależności, współpracy i sojusze	H. Etzkowitz
	– czynnik warunkujący powstawanie instytucji pomiędzy heliksami	L. Leydesdorff, H. Etzkowitz
Koncepcja heliksy czteropodmiotowej	– podmiot czwartej heliksy, tj. społeczeństwa obywatelskiego	E.G. Carayannis, D.F.J. Campbell
	– wynik działalności organizacji pozarządowych	
Socjologiczna teoria partycypacji	– jako katalizator współpracy	S.R. Arnstein
	– „Moralna infrastruktura współpracy redukująca koszty kooperacji”	
	– zaufanie jako determinanta efektywnego działania więzi społecznych	
Nowa Ekonomia Instytucjonalna	– czynnik rozwoju instytucjonalnego	D.C. North
	– element efektywności systemu instytucjonalnego	
	– komponent zaufania ułatwiający transakcje,	R.H. Coase
	– kooperacje i zmniejszające koszty transakcyjne	

Źródło: opracowanie własne na podstawie: S.R. Arnstein, A Ladder Of Citizen Participation, Journal of the American Planning Association 1969, nr 4, s. 216–224; B.T. Asheim, Industrial Districts as „Learning Regions”: A Condition for Prosperity?, European Planning Studies 1996, nr 4, s. 379–400; E.G. Carayannis, D.F.J. Campbell,

³⁷ A. Sekuła, *Koncepcje rozwoju lokalnego w świetle współczesnej literatury polskiej - zarys problemu*, Zeszyty Naukowe 588, Ekonomia 40, pod red. H. Różańskiej, Politechnika Gdańska, Gdańsk 2001, ss. 89-95.; P. Serafin, *Identyfikacja podstawowych pojęć rozwoju regionalnego i lokalnego*, Zeszyty Naukowe Akademii Ekonomicznej w Krakowie, nr 568, Kraków 2001, s. 85.; *Polityka gospodarcza - teoria i praktyka*. (red.) Kryk B., ECONOMICUS 2012, s. 44. i in.

Triple helix, quadruple helix and quintuple helix and how do knowledge, innovation and the environment relate to each other? A proposed framework for a trans-disciplinary analysis of sustainable development and social ecology, *Journal of Social Ecology and Sustainable Development* 2010, nr 1, s. 41–69; R.H. Coase, *Essays on Economics and Economists*, Chicago 1995; P. Cooke, *Regional innovation systems: comparative regulation in the New Europe*, *Geoforum* 1992, nr 35, s. 365–382; H. Etzkowitz, *The Triple Helix of University – Industry – Government Implications for Policy and Evaluation*, Working Paper 2002-11, Institutet för studier av utbildning och forskning, Stockholm, s. 1–14; J. Friedman, *Regional Development in Industrialized Countries: Endogenous or Self-Reliant?*, w: M. Bassand et al. (red.), *Self-Reliant Development in Europe: Theory, Problems, Action*, Aldershot 1986, s. 125–129; A.O. Hirschman, *The Strategy of Economic Development*, New Haven 1958; L. Leydesdorff, H. Etzkowitz, *Emergence of a triple helix of university – industry – government relations*, *Science and Public Policy* 1996, nr 5, s. 279–286; D.C. North, *New Institutional Economic and Development*, w: *Reinventing the Commons. The Book of Abstracts*, The International Association for the Study of Common Property 1995; F. Perroux, *Note sur la nation de pôle de croissance*, *Ekonomie Appliquée* 1955, nr 1; R. Prebisch, *Commercial Policy in the Underdeveloped Countries*, *American Economic Review* 1959, nr 49, s. 251–273; M. Storper, *The Resurgence of Regional Economics, Ten Years Later: The Region as a Nexus of Untraded Interdependencies*, *European Urban and Regional Studies* 1995, nr 3, s. 191–221.

Ze względu na brak ujednoczonych metod i wskaźników pomiaru, **istotne kontrowersje wśród badaczy kapitału społecznego powoduje także pomiar kapitału społecznego**. Wydaje się to być uzasadnione, gdyż różnorodność mierników stosowanych w badaniach empirycznych nie tylko utrudnia lub wręcz uniemożliwiła analizy porównawcze wyników, ale i nie pozwala na wyciągnięcie uogólniających wniosków. Dla zobrazowania tej różnorodności w tabeli I.2 przedstawiono stosowane mierniki w wybranych badaniach empirycznych.

Tabela I.2 Mierniki kapitału społecznego stosowane w wybranych badaniach empirycznych

Komponent kapitału społecznego - ZAUFANIE
Zaufanie indywidualne
-Odsetek ludności który uważa, że większość ludzi jest godna zaufania
-Odsetek ludności którzy zadeklarowali, że ich rodzice w procesie wychowawczym podkreślali tolerancję dla różnych opinii
- Odsetek osób które mają krewnych, przyjaciół lub sąsiadów, na których mogą polegać
- Odsetek ludności, którzy zadeklarowali, że są bardzo zadowolone ze swoich relacji rodzinnych i ze związku ze swoimi przyjaciółmi
-Liczba stwierdzonych przestępstw na 10 000 mieszkańców
-Średni odsetek respondentów, którzy na pytanie: „Ogólnie rzecz biorąc, czy uważa Pan/Pani, że można ufać większości ludzi, czy też sądzi Pan/ Pani, że w postępowaniu z ludźmi ostrożności nigdy za wiele?” odpowiedzieli: „Można ufać większości ludzi”
-Średni odsetek respondentów, którzy spotykali się towarzysko z krewnymi co najmniej kilka razy w miesiącu
-Średni odsetek respondentów, którzy spotykali się towarzysko z sąsiadami co najmniej kilka razy w miesiącu
-Średni odsetek respondentów, którzy spotykali się towarzysko ze znajomymi co najmniej kilka razy w miesiącu
- Średni odsetek respondentów, którzy chodzili do kawiarni lub restauracji co najmniej kilka razy w miesiącu
Zaufanie organizacyjne
- Odsetek osób ufającym wybranym instytucjom i podmiotom społecznym: radio
- Odsetek osób ufającym wybranym instytucjom i podmiotom społecznym: gazeta
- Odsetek osób ufającym wybranym instytucjom i podmiotom społecznym: telewizja
- Odsetek osób ufającym wybranym instytucjom i podmiotom społecznym: policja
- Odsetek osób ufającym wybranym instytucjom i podmiotom społecznym: sądy
- Odsetek osób ufającym wybranym instytucjom i podmiotom społecznym: wojsko
- Odsetek osób ufającym wybranym instytucjom i podmiotom społecznym: uczelnie
- Odsetek osób ufającym wybranym instytucjom i podmiotom społecznym: organizacje charytatywne/humanitarne
- Odsetek osób ufającym wybranym instytucjom i podmiotom społecznym: związki zawodowe
- Odsetek osób ufającym wybranym instytucjom i podmiotom społecznym: banki
- Odsetek osób ufającym wybranym instytucjom i podmiotom społecznym: kościół katolicki
Zaufanie instytucjonalne
- Odsetek osób ufającym instytucjom politycznym: Unia Europejska
- Odsetek osób ufającym instytucjom politycznym: Parlament Europejski
- Odsetek osób ufającym instytucjom politycznym: rząd
- Odsetek osób ufającym instytucjom politycznym: Sejm i Senat
- Odsetek osób ufającym instytucjom politycznym: samorząd lokalny
- Odsetek osób ufającym instytucjom politycznym: władza lokalna
- Odsetek osób, które zgadzają się ze stwierdzeniem, że władze lokalne (np. wójt, burmistrz) nastawione są ona służbę ludziom
- Odsetek osób ufającym organizacjom politycznym: partie polityczne
Komponent kapitału społecznego - PARTYCYPACJA
Partycypacja indywidualna
- Odsetek osób, które mają przynajmniej jednego bliskiego przyjaciela
-Odsetek osób, które mają przynajmniej dwoje przyjaciół
- Odsetek osób, które mają przynajmniej troje przyjaciół
- Odsetek osób, które mają przynajmniej więcej niż troje przyjaciół
-Odsetek osób, które spotykają się towarzysko z przyjaciółmi, krewnymi lub współpracownikami przynajmniej raz w tygodniu
- Odsetek osób, które wyraziły zadowolenie ze stosunków z najbliższymi
- Odsetek osób, które wyraziły zadowolenie ze stosunków z kolegami
- Odsetek osób, które regularnie zatrzymują się i rozmawiają z ludźmi z sąsiedztwa
- Odsetek osób, które pożyczają rzeczy i pomagają swoim sąsiadom
- Odsetek osób, które udzielają specjalnej pomocy co najmniej jednej osobie chorej, niepełnosprawnej lub starszej, żyjącej lub nie mieszkającej z nimi
- Odsetek osób, które wykorzystywały Internet do kontaktów społecznych w ciągu ostatnich 3 miesięcy
- Liczba odwiedzających muzea na 10 000 mieszkańców
- Liczba widzów 10 000 mieszkańców
- Liczba czytelników 10 000 mieszkańców
- Średnia liczba przyjaciół

Partycypacja organizacyjna

- Liczba organizacji non-profit na 10 000 mieszkańców
- Organizacje pozarządowe ogółem na 10 tys. mieszkańców
- Fundacje i stowarzyszenia poza OSP na 10 tys. Mieszkańców
- Członkostwo w klubach sportowych na 1000 mieszkańców
- Członkowie kół (klubów) zainteresowań na 1000 ludności
- Członkowie zespołów artystycznych na 1000 ludności
- Odsetek osób będących członkami organizacji, zarówno dobrowolnych, zawodowych, religijnych, rekreacyjnych
- Odsetek osób, które aktywnie uczestniczą w działaniach organizacji do której należą
- Odsetek osób, które pełnią jakieś funkcje w organizacjach
- Odsetek osób, które w ciągu ostatnich 12 miesięcy uczestniczyły w spotkaniach stowarzyszeń (kulturalnych/rekreacyjnych, ekologicznych, praw obywatelskich)
- Odsetek ludności która w ciągu ostatnich 12 miesięcy wykonywała pracę wolontaryjną dla stowarzyszeń lub innych grup
- Częstotliwość udziału w nabożeństwach
- Odsetek osób, które zgłosiły się na ochotnika do prac społecznych więcej niż jeden raz w ciągu ostatnich 12 miesięcy
- Odsetek osób, które uczestniczyły w co najmniej jednym projekcie działań społecznych w swojej okolicy w ciągu ostatnich 12 miesięcy- Odsetek osób, które w ciągu ostatnich dwóch lat angażowały się w działania na rzecz społeczności lokalnej (gminy, osiedla, miejscowości, w najbliższym sąsiedztwie)
- Odsetek osób, które w ostatnim roku uczestniczyły w jakimś zebraniu publicznym
- Liczba imprez zorganizowanych przez domy kultury, ośrodki kultury, świetlice, kluby na 1000 ludności
- Liczba zespołów artystycznych i kół zainteresowań na 1000 ludności
- Liczba fundacji oraz stowarzyszeń i organizacji społecznych zarejestrowanych w systemie REGON
- Liczba organizacji pożytku publicznego upraw- nionych do otrzymywania 1% podatku na 10 tys. mieszkańców
- Liczba członków organizacji parafialnych na 100 mieszkańców
- Średnia liczba członków organizacji, stowarzyszeń, partii, komitetów, rad, grup religijnych, związków lub kół w latach 2003, na 100 respondentów
- Średni odsetek respondentów, którzy angażowali się w działania na rzecz społeczności lokalnej (gminy, osiedla)
- Średni odsetek respondentów, którzy w ostatnim roku przed badaniem brali udział w zebraniu publicznym poza miejscem pracy
- Średni odsetek respondentów, którzy uczestniczyli w mszy lub nabożeństwie co najmniej 2–3 razy w miesiącu
- Średni odsetek respondentów, którzy należeli do związku zawodowego

Partycypacja instytucjonalna

- Odsetek osób, które były zaangażowane w co najmniej jedną akcję polityczną w ciągu ostatnich 12 miesięcy
- Odsetek osób, które w ciągu ostatnich 12 miesięcy uczestniczyły w spotkaniach partii politycznych i / lub pracowały wolontaryjnie na rzecz partii
- Odsetek osób, które były zaangażowane w co najmniej jedną akcję polityczną w ciągu ostatnich 12 miesięcy -
- Frekwencja wyborcza w wyborach parlamentarnych
- Frekwencja wyborcza w wyborach samorządowych
- Frekwencja wyborcza w wyborach do Sejmu i Senatu
- Frekwencja wyborcza w wyborach prezydenckich,
- Frekwencja wyborcza w wyborach do Parlamentu Europejskiego
- Frekwencja wyborcza w referendach
- Frekwencja zbiorcza z wyborów samorządowych, referendum unijnego, wyborów do Parlamentu Europejskiego, wyborów parlamentarnych, wyborów prezydenckich (I tura)

Źródło: opracowanie własne na podstawie: J. Działek, Kapitał społeczny jako czynnik rozwoju gospodarczego w skali regionalnej i lokalnej w Polsce, Kraków 2011, s. 31–59; K. Janc, Zależność między kapitałem społecznym a efektywnością gospodarek lokalnych w Polsce – ujęcie przestrzenne, w: M.S. Szczepański, K. Bierwiazzonek, T. Nawrocki (red.), Kapitały ludzkie i społeczne a konkurencyjność regionów, Katowice 2008, s. 292–303; D. Narayan, M. Cassidy, A Dimensional Approach to Measuring Social Capital: Development and Validation of a Social Capital Inventory, Current Sociology 2001, vol. 49 (2), s. 59–102; R. Inglehart, C. Haerpfner, A. Moreno, C. Welzel, K. Kizilova, J. Diez-Medrano, M. Lagos, P. Norris, E. Ponarin, B. Puranen et al. (red.), World Values Survey: Round Six – Country-Pooled Datafile, Official Questionnaire, Madrid, Spain & Vienna, Austria: JD Systems Institute & WWSA Secretariat 2014, s. 1–21; J. Czaplinski, T. Panek et al., Diagnoza społeczna 2015. Kwestionariusze i instrukcja dla ankieterów, Warszawa 2015, 33 s. 1–68; ESS Round 9 Source Questionnaire, ESS ERIC Headquarters c/o City, Londyn 2018, s. 1–108; European Values Study. EVS 2008 – Poland Field Questionnaire, Pentor Research International, Warszawa 2008, s. 1–88; A. Baczeko, A. Ogrocka, Wolontariat,

filantropia i 1%. Raport z badań 2007, Warszawa 2008, s. 72; S. Cohen, W.J. Doyle, D.P. Skoner, B.S. Rabin, J.M. Gwaltney, Jr., Social ties and susceptibility to the common cold, *Journal of the American Medical Association* 1997, nr 277, s. 1940–1944; Główny Urząd Statystyczny, Jakość życia. Kapitał społeczny, ubóstwo i wykluczenie społeczne w Polsce, Warszawa 2013; K. Morrison, Social capital in the UK: May 2017, Office for National Statistics, 2017, s. 1–15.

Z punktu widzenia problematyki badawczej dysertacji, szczególnie interesujące są prowadzone badania empiryczne koncentrujące się na związku kapitału społecznego ze wzrostem gospodarczym (lub rozwojem gospodarczym). Przykłady stosowanych w takich badaniach empirycznych mierniki rozwoju gospodarczego zawarte zostały w tabeli I.3.

Tabela I.3 Gospodarcze mierniki rozwoju lokalnego

Stopa bezrobocia rejestrowanego
Udział bezrobotnych zarejestrowanych wg czasu pozostawania bez pracy >24mcy w liczbie bezrobotnych zarejestrowanych ogółem
Przeciętne miesięczne wynagrodzenie brutto
Współczynnik zatrudnienia
Wskaźnik aktywności zawodowej
Liczba pracujących na 1000 ludności
Udział pracujących w sektorze rolnictwa w ogóle pracujących
Udział pracujących w sektorze przemysłu w ogóle pracujących
Udział pracujących w sektorze usług w ogóle pracujących
Liczba patentów oraz znaków towarowych <i>per capita</i>
Zatrudnieni w B+R ogółem
Nakłady na B+R na 1 mieszkańca
Średni udział przedsiębiorstw innowacyjnych w całkowitej liczbie przedsiębiorstw
Nakłady na działalność innowacyjną w przedsiębiorstwach w relacji do PKB
Nakłady na działalność innowacyjną w przedsiębiorstwach na 1 osobę aktywną zawodowo
Nakłady inwestycyjne na 1 mieszkańca ogółem
Nakłady inwestycyjne ogółem
Nakłady inwestycyjne na budynki i budowle
Nakłady na zakupy maszyn, urządzeń technicznych oraz narzędzi
Nakłady na środki transportu
Nakłady inwestycyjne w przedsiębiorstwach na 1 mieszkańca
Wartość brutto środków trwałych w przedsiębiorstwach
Wielkość dochodów na mieszkańca
Dochody własne budżetów jednostek samorządu terytorialnego na 1 mieszkańca
Struktura sektorowa wartości dodanej brutto
Udział regionu w krajowym eksporcie
Liczba podmiotów gospodarczych na mieszkańca
Liczba patentów na 100 tys. mieszkańców
Liczba podmiotów REGON na 10 tys. mieszkańców
Liczba podmiotów REGON z udziałem kapitału zagranicznego na 10 tys. mieszkańców
Osoby fizyczne prowadzące działalność gospodarczą na 10 tys. mieszkańców

Źródło: opracowanie własne na podstawie: B. Winiarski, *Polityka gospodarcza*, Warszawa 2016, s. 468; P. Wójcik, *Analiza wskaźników społeczno-ekonomicznych dla gmin w Polsce. Wybór jednostek do badania ankietowego*, w: E. Okoń-Horodyńska (red.), *Potencjał rozwojowy wybranych gmin w Polsce*, Warszawa 2011, s. 16–18; W. Dziemianowicz, J. Łukomska, A. Górka, M. Pawluczuk, *Trendy rozwojowe regionów*, Warszawa 2009, s. 14; I. Miciuła, K. Miciuła, *Metody pomiaru wartości kapitału ludzkiego*, *Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Szczecińskiego*, nr 858, *Współczesne Problemy Ekonomiczne* 2015, nr 11, s. 277.

Jeżeli chodzi o badania koncentrujące się na związku kapitału społecznego ze wzrostem gospodarczym (lub rozwojem gospodarczym) w Polsce, to prowadzone one były do 2011 r. i obejmowały swoim zasięgiem całą Polskę, wszystkie województwa w ujęciu agregatowym lub powiaty w ujęciu agregatowym³⁸. Nie było natomiast żadnych badań poświęconych powiatom ziemskim i to zarówno w ujęciu agregatowym, jak i dotyczących poszczególnych powiatów. Z tego też względu podjęto badania związku kapitału społecznego z rozwojem gospodarczym w powiatach ziemskich województwa zachodniopomorskiego w latach 2004–2018. Wybór do badań niecałego województwa zachodniopomorskiego a nawet powiatów ziemskich tego województwa podyktowany był następującymi przyczynami:

- analizy ekonomiczne koncentrujące się na województwach, składających się z powiatów grodzkich i ziemskich nie odzwierciedlają w pełni sytuacji społeczno-gospodarczej większości powiatów, gdyż dane te są na ogół „zawyżane” przez powiaty grodzkie. Jest to szczególne warte podkreślenia w powstałym w 2002 r. województwie zachodniopomorskim, gdzie *gros* powiatów ziemskich w tym województwie to powiaty, w których funkcjonowały Państwowe Gospodarstwa Rolne (PGR) zlikwidowane w 1991 r. a ich likwidacja spowodowała zarówno masowe bezrobocie strukturalne, jak i marginalizację społeczną w tych powiatach. W części z nich, nadal ma miejsce zarówno bezrobocie jak i wykluczenie społeczne
- w 2004 r., bazowym roku analizy i akcesji Polski w struktury Unii Europejskiej, 11 powiatów ziemskich z województwa zachodniopomorskiego (61% ogółu powiatów ziemskich) umieszczonych zostało na liście 30 powiatów o najwyższej stopie bezrobocia w Polsce. Po 15 latach, w końcowym roku analizy, tj. w 2018 r., na liście tej pozostało nadal 6 tych powiatów (33% ogółu powiatów ziemskich).
- występujący przez cały okres analizy „podział” powiatów ziemskich w województwie zachodniopomorskim na powiaty z listy 30 powiatów o najwyższej stopie bezrobocia w Polsce i powiatów spoza tej listy, stwarza także pewne możliwości do określenia ewentualnych różnic w kształtowaniu się poziomu kapitału społecznego w obu tych

---

³⁸ J. Działek, *Kapitał społeczny...*; J. Herbst, P. Swianiewicz, *Kapitał społeczny Dolnego Śląska i Małopolski na tle ogólnopolskiego zróżnicowania regionalnego*, w: P. Swianiewicz, J. Herbst, M. Lackowska, A. Mielczarek (red.), *Szafarze darów europejskich. Kapitał społeczny a realizacja polityki regionalnej, w polskich województwach*, Warszawa 2008, s. 54–124; J.J. Sztudynger, *Wzrost gospodarczy a kapitał społeczny, prywatyzacja i inflacja*, Warszawa 2007; J.J. Sztudynger, *Rodziny kapitał społeczny a wzrost gospodarczy w Polsce*, *Ekonomista* 2009, nr 2, s. 189–210; K. Janc, *Zależność między kapitałem społecznym a efektywnością gospodarek lokalnych w Polsce – ujęcie przestrzenne*, w: M.S. Szczepański, K. Bierwiazzonek, T. Nawrocki (red.), *Kapitały ludzkie i społeczne a konkurencyjność regionów*, Katowice 2008.

grupach i weryfikacji dość powszechnego założenia teoretycznego, że bezrobocie i wykluczenie społeczne ma negatywny wpływ na poziom kapitału społecznego³⁹.

II. Cel i hipotezy pracy

Jako główny cel dysertacji przyjęto **empiryczną weryfikację związku między poziomem kapitału społecznego i rozwojem gospodarczym w powiatach ziemskich województwa zachodniopomorskiego w latach 2004–2018.**

Celowi głównemu rozprawy podporządkowano następujące zadania badawcze:

1. Analiza kształtowania się aktywności społecznej i obywatelskiej w powiatach ziemskich województwa zachodniopomorskiego.
2. Analiza kształtowania się mierników rynku pracy i konkurencyjności powiatów ziemskich województwa zachodniopomorskiego.
3. Ustalenie poziomu syntetycznych wskaźników kapitału społecznego i syntetycznych wskaźników rozwoju gospodarczego oraz analiza związków korelacyjnych między tymi wskaźnikami.

Obok celu głównego w niniejszej dysertacji przyjęto także cele poboczne, którymi były: **analiza poziomu kapitału społecznego w wybranych powiatach ziemskich województwa zachodniopomorskiego w świetle badań własnych oraz analiza porównawcza uzyskanych wyników do wyników reprezentatywnych badań ogólnopolskich.**

Celom pobocznym pracy podporządkowano następujące zadania badawcze:

1. Analiza poziomu zaufania i partycypacji respondentów w powiatach ziemskich województwa zachodniopomorskiego.
2. Analiza porównawcza wyników badań ankietowych w powiatach ziemskich województwa zachodniopomorskiego do reprezentatywnych badań ogólnopolskich.

Do tak skonstruowanego celu głównego i pobocznego pracy przyjęto główną hipotezę badawczą traktującą, że *istnieje pozytywny i statystycznie istotny związek między poziomem kapitału społecznego i rozwojem gospodarczym w powiatach ziemskich województwa zachodniopomorskiego.*

---

³⁹ J. Działek, *Kapitał społeczny...*, s. 159.

III. Metodyka badań

W celu uzyskania spójności empirycznej, do wnioskowania w niniejszej pracy przyjęto metodę badawczą, która zakładając triangulację metodologiczną, polegała na krytycznej analizie literatury przedmiotu, badaniu zmiennych ilościowych i analizie wyników badań własnych. Krytyczna analiza literatury przedmiotu dotyczyła teorii kapitału społecznego i teorii rozwoju regionalnego. Z kolei badania empiryczne podzielono na dwa etapy:

- etap I – badania w oparciu o zmienne ilościowe,
- etap II – badania własne.

Badania oparte na zmiennych ilościowych stanowiące etap I obejmowały analizę związku między poziomem kapitału społecznego i poziomem rozwoju gospodarczego powiatów ziemskich województwa zachodniopomorskiego z zastosowaniem metody analizy taksonomicznej (metoda wykorzystywana w licznych opracowaniach i badaniach regionalnych Z. Hellwiga, J. Berbeki, S. Majewskiego, T. Tokarskiego, P. Gajewskiego, A. Edigariana, P. Dykasa⁴⁰). Do analizy zależności zmiennych wykorzystano analizę korelacji, pozwalającą określić siłę i kierunek między badanymi zmiennymi, wobec których zachodzi stosunek przyczynowo skutkowy, o ile przynajmniej jedna z nich jest zmienną mierzalną⁴¹. Jako miernik badanej korelacji przyjęto współczynnik korelacji liniowej Pearsona⁴².

Okres badawczy objął lata 2004-2018. Uzasadnieniem przyjętego roku 2004 był fakt akcesji Polski w struktury Unii Europejskiej. Rok 2018 jako zamykający okres badawczy wynikał natomiast z dostępności danych statystycznych i metod ich gromadzenia przez Główny Urząd Statystyczny.

Etap I oparty na analizie **zmiennych ilościowych** składał się z dwóch poziomów:

---

⁴⁰ Z. Hellwig, *Zastosowanie metody taksonomicznej do typologicznego podziału krajów ze względu na poziom rozwoju i struktury kwalifikowanych kadr*, Przegląd Statystyczny, 4, 1968, 307-327; J. Berbeka, *Porównanie poziomu życia w krajach Europy Środkowej*, „Wiadomości Statystyczne” 1999, nr 8; S. Majewski, *Szeregowanie krajów przy pomocy Diagramu czekanowskiego i Taksonomicznego Miernika Rozwoju*, „Wiadomości Statystyczne” 1999, nr 8.; T. Tokarski e et., *Determinanty regionalnego zróżnicowania PKB, zatrudnienia i płac*, „Wiadomości Statystyczne”, 8, 1999. T. Tokarski, *Statystyczna analiza regionalnego zróżnicowania wydajności pracy, zatrudnienia i bezrobocia w Polsce*, Wydawnictwo PTE, Warszawa 2005; P. Gajewski, *Zróżnicowanie rozwoju gospodarczego w latach 90*, Wiadomości Statystyczne, 11, 2003; P. Dykas, P. Kościelniak, T. Tokarski, *Taksonomiczne wskaźniki rozwoju ekonomicznego województw i powiatów*, [w:] *Statystyczna analiza zróżnicowania ekonomicznego i społecznego Polski*, M. Trojak, T. Tokarski T. (red.), *Statystyczna analiza zróżnicowania ekonomicznego i społecznego Polski*, WUJ, Kraków, 2013;

⁴¹ J. Apanowicz, *Metodologia ogólna*, Gdynia 2002, s. 24.

⁴² J. Czaja, E. Preweda, *Analiza statystyczna zmiennej losowej wielowymiarowej w aspekcie korelacji predykcji*, Geodezja, 2, 2000, s.130.

- wyboru zmiennych diagnostycznych, standaryzację zmiennych oraz określenie wskaźnika taksonomicznego opartego na odległości euklidesowej (poziom 1),
- analizy współczynnika korelacji Pearsona (poziom 2).

Na **poziomie 1** oprócz doboru zmiennych diagnostycznych, dokonano ich identyfikacji jako stymulanty i destymulanty, przeprowadzono ich normalizację oraz poddano analizie taksonomicznej.

Celem badań na **poziomie 2** była weryfikacja zależności między wartościami wskaźników taksonomicznych, oszacowanych dla oceny badanych zjawisk ekonomicznych. Do tego celu wykorzystano współczynnik korelacji liniowej Pearsona (r).

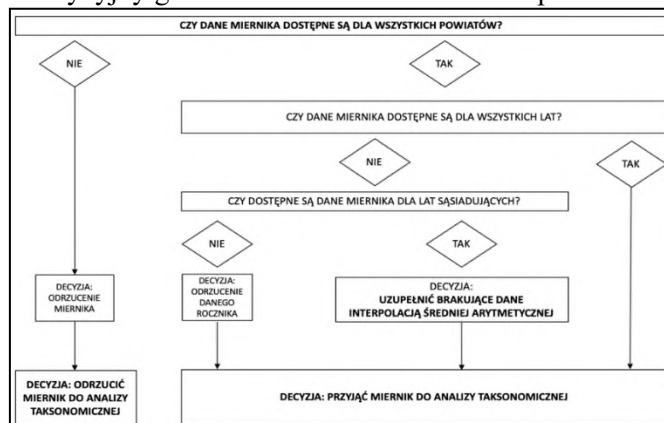
Dobór zmiennych

W czasie doboru zmiennych diagnostycznych do badań ilościowych opartych na źródłach wtórnych, natrafiono na duże trudności związane z dostępnymi dla powiatów i porównywalnym w czasie 15 lat analizy miernikami poziomu kapitału społecznego i miernikami rozwoju gospodarczego. Zdecydowana bowiem większość prezentowanych w różnorodnych statystykach i badaniach sondażowych mierników określona była na poziomie ogólnopolskim, bądź też poszczególnych województw. Część mierników ze względu na dokonane, w okresie badawczym, zmiany metodologiczne nie były porównywalne i nie było możliwe doprowadzenie ich do porównywalności. **Z powyższych względów do badań empirycznych w etapie I zastały przyjęte wszystkie dostępne dla powiatów i porównywalne lub doprowadzone do porównywalności w całym okresie badawczym – ograniczone niestety ilościowo – mierniki kapitału społecznego i mierniki rozwoju gospodarczego.**

Podczas gromadzenia danych, w niniejszej dysertacji korzystano z następujących źródeł wtórnych: Bank Danych Lokalnych Głównego Urzędu Statystycznego (BDL GUS), Państwowa Komisja Wyborcza (PKW), raporty „*Województwo zachodniopomorskie – podregiony, powiaty, gminy*” oraz sprawozdania Komendy Wojewódzkiej Policji (KWP).

Proces gromadzenia danych przeprowadzono według, przedstawiony na rysunku III.1 schemat decyzyjnego.

Rysunek III.1 Schemat decyzyjny gromadzenia/odrzućcia lub uzupełniania danych ilościowych

Źródło: opracowanie własne

Do ostatecznej analizy w niniejszej pracy przyjęto mierniki przedstawione w tabeli III.2.

Tabela III.2 Zestawienie przyjętych mierników rozwoju gospodarczego i mierników kapitału społecznego w powiatach ziemskich województwa zachodniopomorskiego w latach 2004–2018

Mierniki rozwoju gospodarczego		
zmienne	akronim	nazwa
Destymulanty		
X1	BezRej	stopa bezrobocia rejestrowanego (%)
X2	DIBezr	udział bezrobotnych zarejestrowanych wg czasu pozostawania bez pracy >24 mcy w liczbie bezrobotnych zarejestrowanych ogółem w latach (%)
Stymulanty		
X3	BudPow	dochody własne budżetów powiatów na 1 mieszkańca w wieku produkcyjnym (zł)
X4	Regon	liczba podmiotów REGON na 10 tys. mieszkańców w wieku produkcyjnym (os)
X5	RZagr	liczba podmiotów REGON z udziałem kapitału zagranicznego na 10 tys. mieszkańców w wieku produkcyjnym (ogółem)
X6	Indyw	osoby fizyczne prowadzące działalność gospodarczą na 10 tys. mieszkańców w wieku produkcyjnym (os)
X7	NakInw	nakłady inwestycyjne w przedsiębiorstwach na 1 mieszkańca w wieku produkcyjnym (ceny bieżące) (tys. zł/mieszkańca)
X8	BruSsTr	wartość brutto środków trwałych w przedsiębiorstwach na 1 mieszkańca w wieku produkcyjnym (ceny bieżące ewidencyjne) (tys. zł/mieszkańca)
X9	Praca	liczba pracujących na 1000 ludności (os.)
X10	Wynagr	przeciętne miesięczne wynagrodzenia brutto mieszkańców (zł)
Mierniki poziomu kapitału społecznego		
zmienne	akronim	nazwa
Stymulanty		
X11	Sport	liczba klubów sportowych na 10 tys. mieszkańców w wieku produkcyjnym
X12	NGO	liczba fundacji, stowarzyszeń i organizacji społecznych/ 10 tys. mieszkańców w wieku produkcyjnym
X13	CzłonkSport	członkowie klubów sportowych /10 tys. mieszkańców w wieku produkcyjnym
X14	FrekPE	frekwencja w wyborach do Parlamentu Europejskiego w 2004, 2009 i 2014 r. (%)
X15	FrekSejm	frekwencja w wyborach do Sejmu i Senatu w 2005, 2007, 2011 i 2015 r. (%)
X16	FrekLokal	średnia frekwencja w wyborach samorządowych w 2006, 2010, 2014, 2018 r. (%) (I i II tura)
X17	FrekPrez	średnia frekwencja w wyborach prezydenckich w 2005, 2010, 2015 r. (%) (I i II tura)
X18	FrekRef	frekwencja wyborcza w referendum ws. wprowadzenia jednomandatowych okręgów wyborczych w wyborach do Sejmu RP oraz utrzymania dotychczasowego sposobu finansowania partii politycznych z budżetu państwa w 2015 r. (%)
Destymulanty		
X19	Przest	przestępstwa stwierdzone przez policję w zakończonych postępowaniach przygotowawczych na 10 tys. mieszkańców w wieku produkcyjnym

Źródło: opracowanie własne

Celem **etapu II** - badań własnych – była identyfikacja poziomu kapitału społecznego wśród mieszkańców wybranych powiatów ziemskich województwa zachodniopomorskiego. Do osiągnięcia powyższego celu wykorzystano jedną z metod badania sondażowego – metodę ankietową, w ramach której wykorzystano technikę badawczą ankietowania, posługując się narzędziem badawczym – kwestionariuszem ankiety.

Kwestionariusz ankiety zawierał metryczkę oraz 10 pytań dotyczących podstawowych komponentów kapitału społecznego – partycypacji i zaufania. Badania jakościowe przeprowadzone zostały w dniach 22.06.-10.07.2019 przez firmę Centrum Rozwoju Społeczno-Gospodarczego Przedsiębiorstwo Społeczne. Sp. z o.o. i zostały zrealizowane metodą CAPI (*Computer Assisted Personal Interview*)⁴³. Badaniem objęto osoby w wieku produkcyjnym w **pięciu, losowo dobranych powiatach ziemskich**. Były to powiaty: choszczeński, kamieński, stargardzki, świdwiński i wałecki.

Przy zastosowaniu modelu dla struktury o nieznanym rzędzie szacowanej frakcji, w którym zmienna ma rozkład dwupunktowy przy współczynniku ufności równym 95%, błędzie maksymalnym równym 10%, reprezentatywną liczebnie próbę badawcza w poszczególnych wytypowanych powiatach przedstawiono w tabeli III.3.

Tabela III.3 Przyjęta do badań jakościowych reprezentatywna próba badawcza w poszczególnych powiatach

Powiat	Próba badawcza	
	Liczebność niezbędna	Przyjęta liczebność
Powiat wałecki	96,0421	96
Powiat choszczeński	96,0422	96
Powiat kamieński	96,0423	96
Powiat stargardzki	96,0409	96
Powiat świdwiński	96,0423	96

Źródło: obliczenia własne

Minimalną wielkość próby ustalono na poziomie 480 osób. Ostatecznie w ramach badania uzyskano **485 pełnych ankiet**, w tym: z powiatów choszczeńskiego, kamieńskiego, stargardzkiego (po 97 ankiet), świdwińskiego (98) i z wałeckiego (96). Na podstawie wyników badań własnych określono także poziomy zaufania (indywidualnego, organizacyjnego, instytucjonalnego), a także partycypacji (indywidualnej, organizacyjnej, instytucjonalnej) respondentów w oparciu o skonstruowane ich wskaźniki.

⁴³ Badania ankietowe dotyczące kapitału społecznego w powiatach ziemskich województwa zachodniopomorskiego, sfinansowane zostały ze środków programu „Regionalna Inicjatywa Doskonałości” w latach 2019–2022, nr projektu RID/EIF/2021/1/141

IV. Układ pracy

Celom i hipotezie badawczej został podporządkowany układ pracy. Rozprawa obejmuje sześć rozdziałów. Trzy pierwsze mają charakter teoretyczny, trzy kolejne empiryczny.

W rozdziale pierwszym dokonano systematycznej analizy koncepcji kapitału społecznego, przedstawiono głównych twórców tej koncepcji, wskazano na istniejące wśród badaczy rozbieżności związane z kapitałem społecznym dotyczące: pojęcia, podmiotowości, poziomu występowania, wymiarów, typów, wartości ekonomicznej oraz metod i mierników pomiaru kapitału społecznego. Wskazano także na cechę wspólną występującą wśród badaczy kapitału społecznego, jakim jest uznanie zaufania i partycypacji za kluczowe jego elementy oraz zawarto autorską definicję kapitału społecznego.

Drugi rozdział pracy poświęcono teoretycznej analizie rozwoju regionalnego i lokalnego. Przedstawiono w nim pojęcie, cechy rozwoju lokalnego, jego determinanty oraz mierniki. Dokonano także usystematyzowania koncepcji związanych z rozwojem lokalnym a w tym ujmowania kapitału społecznego w koncepcjach rozwoju regionalnego i lokalnego.

W rozdziale trzecim – metodycznym – przedstawiono problematykę cel i hipotezę pracy, metodykę badań wtórnych i pierwotnych oraz zastosowane metody, techniki i narzędzia badawcze. Wskazano w nim także na występujące trudności w gromadzeniu zmiennych ilościowych ze względu na brak danych dotyczących kapitału społecznego i rozwoju gospodarczego na poziomie powiatów oraz przedstawiono przyjęte do badań mierniki kapitału społecznego i rozwoju gospodarczego.

W rozdziale czwartym przeprowadzono analizę poziomu kapitału społecznego w powiatach ziemskich województwa zachodniopomorskiego w latach 2004–2018 na podstawie kształtowania się mierników aktywności społecznej i obywatelskiej w tych powiatach. Analizę dokonano w dwóch ujęciach – kształtowania się poziomu kapitału społecznego w powiatach ziemskich na tle poziomu ogólnopolskiego i kształtowania się poziomu kapitału społecznego w poszczególnych powiatach ziemskich.

W rozdziale piątym dokonano analizy poziomu rozwoju gospodarczego w powiatach ziemskich województwa zachodniopomorskiego w latach 2004–2018 na podstawie kształtowania się mierników rynku pracy, liczby podmiotów gospodarczych oraz dochodów własnych powiatów i mierników konkurencyjności powiatów na tle ogólnopolskim i w poszczególnych powiatach ziemskich. W rozdziale tym, przy zastosowaniu metody taksonomicznej, dokonano także analizy syntetycznych wskaźników poziomu kapitału

społecznego [OE_{Ks}] i syntetycznych wskaźników rozwoju gospodarczego [OE_{RG}] oraz przeprowadzono analizę związku korelacyjnego poziomu kapitału społecznego.

W rozdziale szóstym, w którym zrealizowano cel poboczny pracy, przedstawiono wyniki badań własnych przeprowadzonych na podstawie autorskiego kwestionariusza ankiety. Badania te koncentrowały się na ustaleniu poziomu zaufania i partycypacji w ujęciu indywidualnym, organizacyjnym i instytucjonalnym w pięciu, losowo dobranych powiatach ziemskich województwa zachodniopomorskiego na liczebnie reprezentatywnej próbie 485 respondentów. Podjęto także próbę porównania uzyskanych wyników badań ankietowych w powiatach ziemskich województwa zachodniopomorskiego do wyników reprezentatywnych badań ogólnopolskich.

W zakończeniu pracy dokonano podsumowania uzyskanych wyników badań, przedstawiono wynikające z tych badań wnioski oraz podjęto próbę odniesienia uzyskanych wyników do prowadzonych w Polsce innych badań poświęconych związkom kapitału społecznego i rozwoju (lub wzrostu) gospodarczego.

V. Syntetyczne wyniki badań w oparciu o dane ilościowe

Badania oparte na zmiennych ilościowych pozwoliły na zrealizowanie niżej wymienionych zadań badawczych:

V.1 Analiza kształtowania się aktywności społecznej i obywatelskiej w powiatach ziemskich województwa zachodniopomorskiego

Ocena aktywności społecznej w badanych powiatach ziemskich ze względu na ograniczoną liczbę dostępnych mierników nie jest jednoznaczna. Z analizowanych czterech mierników – jeden kształtował się korzystnie, jeden – niekorzystnie przez cały okres analizy, a wartości dwóch mierników w części okresu analizy kształtowały się korzystnie, a w części niekorzystnie. W pełni natomiast uzasadnione jest stwierdzenie o niskiej aktywności obywatelskiej wyrażonej frekwencją wyborczą w powiatach ziemskich województwa zachodniopomorskiego. Na 15 analizowanych w pracy wyborów ogólnopolskich i lokalnych, w latach 2004–2018 aż w 12 z nich (80%) frekwencja wyborcza była niższa od poziomu ogólnopolskiego, a frekwencja wyższa wystąpiła jedynie w trzech wyborach samorządowych. Na uwagę zasługuje pewne zróżnicowane zainteresowanie wyborami o zasięgu ogólnopolskim i lokalnym w grupie powiatów z listy 30 powiatów o najwyższej stopie bezrobocia w Polsce i w grupie powiatów spoza tej listy. Wśród analizowanych wyborów – największym zainteresowaniem w powiatach z listy 30 cieszyły się trzy pierwsze wybory samorządowe, natomiast w powiatach spoza listy – większe zainteresowanie budziły wybory o zasięgu

ogólnopolskim. Należy dodać, że w powiatach z listy 30 zainteresowanie wyborami samorządowymi w 2018 r. było już niskie.

V.2 Analiza kształtowania się mierników rynku pracy i konkurencyjności powiatów ziemskich województwa zachodniopomorskiego

Analiza poziomu rozwoju gospodarczego w powiatach ziemskich województwa zachodniopomorskiego w latach 2004–2018 pozwala na generalne stwierdzenie, że na tle ogólnopolskim, poziom rozwoju gospodarczego w badanych powiatach – przy przyjętych miernikach – był niski. Przez cały okres analizy poziom większości badanych mierników (60%) kształtował się niekorzystnie, przybierając wartości dużo niższe i niższe od danych ogólnopolskich. Szczególnie niekorzystnie kształtowały się wartości mierników rynku pracy – stopa bezrobocia, zatrudnienie i wynagrodzenie stanowiąc w końcowym roku analizy odpowiednio: 199%, 68% i 83% danych krajowych. Niezmiernie niekorzystnie kształtowały się także mierniki konkurencyjności gospodarczej powiatów: liczba przedsiębiorstw z kapitałem zagranicznym, nakłady inwestycyjne w przedsiębiorstwach czy środki trwałe brutto w przedsiębiorstwach, których wartości w 2018 r. w porównywaniu z danymi krajowymi wynosiły jedynie: 66%, 56% i 59%. Na podkreślenie zasługuje spostrzeżenie, że w końcowym roku analizy, w stosunku do roku bazowego, relacje średnich wartości w powiatach ziemskich do danych ogólnopolskich uległy pogorszeniu aż w 70% analizowanych mierników, w tym np. w liczbie przedsiębiorstw z kapitałem zagranicznym o 44 p.p. i nakładach inwestycyjnych przedsiębiorstw o 26 p.p. Na uwagę zasługuje również trwała „przynależność” części powiatów do grup z najwyższymi i najniższymi wartościami wskaźników oraz nieskuteczność stosowanych narzędzi walki z bezrobociem i wykluczeniem społecznym w części powiatów popegeerowskich. Powiaty osiągające bowiem najniższe wartości mierników, tak w roku bazowym, jak i po 15 latach analizy, to trzy powiaty z listy 30 powiatów: powiat choszczeński, łobeski i świdwiński oraz powiat pyrzycki znajdujący się na tej liście przez 9 lat. Do powiatów natomiast o najwyższych wartościach analizowanych mierników należały powiaty spoza listy 30 – kołobrzeski i policki.

V.3. Ustalenie poziomu syntetycznych wskaźników kapitału społecznego i syntetycznych wskaźników rozwoju gospodarczego oraz analiza związków korelacyjnych między tymi wskaźnikami

V.3.1. Ustalenie poziomu syntetycznych wskaźników kapitału społecznego i syntetycznych wskaźników rozwoju gospodarczego

Analiza syntetycznych wskaźników poziomu kapitału społecznego w poszczególnych powiatach ziemskich województwa zachodniopomorskiego w latach 2004–2018 wykazała,

że po 15 latach analizy poziom kapitału – niski na tle ogólnopolskim – zwiększył się jedynie w 56% powiatów, a w pozostałych 44% powiatów ziemskich zasoby kapitału społecznego uległy obniżeniu. Porównując syntetyczne wskaźniki poziomu kapitału społecznego w poszczególnych powiatach ziemskich województwa zachodniopomorskiego w 2004 r. i 2018 r. zauważono, że kilka z badanych powiatów w końcowym roku analizy, a więc po 15 latach, znajdowało się w tej samej grupie poziomu kapitału społecznego co w roku bazowym (tabela V.1.)

Tabela V.1 Grupy powiatów o najwyższych i najniższych syntetycznych wskaźnikach poziomu kapitału społecznego w 2004 r. i 2018 r.

Najwyższe poziomy kapitału społecznego		Najniższe poziomy kapitału społecznego	
2004	2018	2004	2018
Powiat sławieński*: 0,51	Powiat kamieński*: 0,30	Powiat goleniowski: 0,83	Powiat myśliborski: 0,76
Powiat choszczeński*: 0,51	Powiat szczecinecki*: 0,36	Powiat łobeski*: 0,73	Powiat białogardzki*: 0,73
Powiat szczecinecki*: 0,50	Powiat sławieński: 0,42	Powiat gryficki*: 0,73	Powiat goleniowski: 0,72
Powiat kamieński*: 0,46	Powiat wałecki: 0,49	Powiat białogardzki*: 0,7	Powiat policki: 0,69
Powiat gryfiński: 0,46	Powiat łobeski*: 0,50	Powiat myśliborski: 0,69	Powiat gryficki: 0,65
Powiat koszaliński*: 0,27	Powiat drawski: 0,52	Powiat wałecki: 0,67	Powiat świdwiński*: 0,65

Źródło: opracowanie własne na podstawie przeprowadzonych badań ilościowych

Nieco korzystniej przedstawiała się sytuacja przy analizie syntetycznych wskaźników rozwoju gospodarczego w poszczególnych powiatach ziemskich województwa zachodniopomorskiego. Poziom rozwoju gospodarczego zwiększył się bowiem w 78% powiatów ziemskich, w 17% powiatów (3 powiaty z listy 30 powiatów: choszczeński, kamieński, szczecinecki) poziom rozwoju obniżył się, a w pozostałych 5% powiatów pozostał bez zmian. Porównując syntetyczne wskaźniki poziomu rozwoju gospodarczego w poszczególnych powiatach ziemskich województwa zachodniopomorskiego w 2004 r. i 2018 r., zaobserwowano, podobnie jak przy kapitale społecznym, trwałą „przynależność” części powiatów do grup o najwyższych i najniższych poziomach rozwoju gospodarczego (tabela V.2.)

Tabela V.2 Grupy powiatów o najwyższych i najniższych syntetycznych wskaźnikach poziomu rozwoju gospodarczego w 2004 r. i 2018 r.

Najwyższe poziomy rozwoju gospodarczego		Najniższe poziomy rozwoju gospodarczego	
2004	2018	2004	2018
Powiat policki: 0,41	Powiat policki: 0,32	Powiat łobeski*: 0,90	Powiat choszczeński*: 0,88
Powiat kołobrzeczki: 0,47	Powiat kołobrzeczki: 0,46	Powiat choszczeński*: 0,86	Powiat łobeski*: 0,83
Powiat szczecinecki*: 0,57	Powiat goleniowski: 0,48	Powiat świdwiński*: 0,84	Powiat drawski: 0,81
Powiat goleniowski: 0,64	Powiat gryfiński: 0,62	Powiat pyrzycki*: 0,84	Powiat świdwiński*: 0,80
Powiat gryfiński: 0,64	Powiat szczecinecki*: 0,62	Powiat sławieński*: 0,83	Powiat pyrzycki: 0,79
Powiat myśliborski: 0,68	Powiat koszaliński: 0,62	Powiat drawski*: 0,81	Powiat sławieński: 0,77

Źródło: opracowanie własne na podstawie przeprowadzonych badań ilościowych.

V.3.2. Analiza związków korelacyjnych między poziomem syntetycznych wskaźników kapitału społecznego i syntetycznych wskaźników rozwoju gospodarczego

Na podstawie uzyskanych wyników związków korelacyjnych między poziomami syntetycznych wskaźników poziomu kapitału społecznego w ujęciu ilościowym [OE_{KS}] i poziomu rozwoju gospodarczego [OE_{RG}] powiatów ziemskich województwa zachodniopomorskiego w latach 2004-2018 można stwierdzić, że:

a) przy poziomie istotności $\alpha = 0,05$:

– w żadnym z badanych powiatów nie wystąpił pozytywny (dodatni) i istotny statystycznie związek między syntetycznymi wskaźnikami kapitału społecznego i syntetycznymi wskaźnikami rozwoju gospodarczego, co oznacza, że w przypadku badanych powiatów nie wystąpił pozytywny (dodatni) i istotny statystycznie związek między badanymi miernikami kapitału społecznego i rozwoju gospodarczego w tych powiatach,

– w jednym powiecie. tj. powiecie koszalińskim wystąpił negatywny (ujemny) i istotny statystycznie związek między syntetycznymi wskaźnikami kapitału społecznego i syntetycznymi wskaźnikami rozwoju gospodarczego, co oznacza, że w przypadku tego powiatu spadek wartości badanych mierników kapitału społecznego występował z jednoczesnym wzrostem wartości mierników rozwoju gospodarczego (i odwrotnie);

b) przy poziomie istotności $\alpha = 0,1$:

– pozytywny (dodatni) i istotny statystycznie związek między syntetycznymi wskaźnikami kapitału społecznego i syntetycznymi wskaźnikami rozwoju gospodarczego wystąpił w jednym powiecie, tj. w powiecie polickim, co oznaczało, że w przypadku tego powiatu spadek (lub wzrost) wartości badanych mierników kapitału społecznego występował z jednoczesnym spadkiem (lub wzrostem) wartości badanych mierników rozwoju gospodarczego,

– w jednym z powiatów, tj. w powiecie stargardzkim, wystąpił negatywny (ujemny) i istotny statystycznie związek między syntetycznymi wskaźnikami kapitału społecznego i syntetycznymi wskaźnikami rozwoju gospodarczego tego powiatu, co oznaczało, że w przypadku tego powiatu spadek (lub wzrost) wartości badanych mierników kapitału społecznego występował z jednoczesnym wzrostem (lub spadkiem) wartości badanych mierników rozwoju gospodarczego, – w pozostałych 16 powiatach nie zaobserwowano żadnych istotnie statystycznie zależności;

c) przy poziomie istotności $\alpha = 0,01$:

- w żadnym z badanych powiatów ziemskich nie wystąpiła istotnie statystyczna zależność między syntetycznymi wskaźnikami poziomu kapitału społecznego i syntetycznymi wskaźnikami poziomu rozwoju gospodarczego.

Biorąc dodatkowo pod uwagę zastosowaną do interpretacji współczynnika korelacji liniowej Pearsona (r) skalę Stanisza, zaobserwowano, że w 28% badanych powiatów wystąpiła umiarkowana, dodatnia, ale nieistotnie statystycznie korelacja między poziomem kapitału społecznego i poziomem rozwoju gospodarczego.

VI. Syntetyczne wyniki badań własnych

Grupa badawcza

Przeprowadzone badania własne pozwoliły z kolei na zrealizowanie następujących zadań badawczych:

VI.1 Analiza poziomu zaufania i partycypacji respondentów w powiatach ziemskich województwa zachodniopomorskiego

Wyniki przeprowadzonych badań ankietowych dotyczących głównych elementów kapitału społecznego – zaufania i partycypacji uzasadniają stwierdzenie, że poziom zaufania i partycypacji w badanych powiatach ziemskich województwa zachodniopomorskiego był niski, ponieważ wśród respondentów przeważały postawy nieufności nad postawami zaufania, a odsetek respondentów deklarujących jakikolwiek rodzaj aktywności społecznej i aktywności politycznej był niższy i dużo niższy od odsetka niedeklarujących tego rodzaju aktywności:

- odsetek respondentów nieufającym innym był dużo wyższy od odsetka respondentów ufającym innym (46% i 28%),
- na 17 organizacji i instytucji uwzględnionych w ankiecie – w odniesieniu do ośmiu z nich (47%) odsetek respondentów nieufających był wyższy niż odsetek tym organizacjom ufającym; respondenci nie ufali: prasie, Kościołowi katolickiemu, telewizji prywatnej i publicznej, związkom zawodowym, rządowi, Sejmowi i Senatowi oraz partiom politycznym, natomiast do: szkół, uniwersytetów, organizacji charytatywnych, wojska, banków, policji, sądów, Unii Europejskiej, samorządu lokalnego i Parlamentu Europejskiego – odsetek respondentów ufającym im był wyższy od odsetka respondentów nieufającym tym organizacjom i instytucjom,
- z ogółu respondentów, 22% miało bezpośredni kontakt raz w tygodniu jedynie z 0–5 osobami, 37% z 6–10 osobami i 41% z powyżej 10 osobami,

- zdecydowana większość respondentów (79%) nie brała udziału w żadnej akcji na rzecz poprawy najbliższego otoczenia, 53% ogółu respondentów nie udzieliła żadnej, nieodpłatnej pomocy innym w ostatnich 6 miesiącach, 53% ankietowanych nie zgodziło się ze stwierdzeniem, że wspólne działanie może pomóc innym rozwiązać problemy najbliższego otoczenia,
- większość respondentów (65%) nie należała do żadnego stowarzyszenia czy organizacji a wśród respondentów deklarujących uczestnictwo w organizacjach – aż 78% nie działało aktywnie w tych organizacjach,
- w dziewięciu organizacjach uwzględnionych w ankiecie, odsetek respondentów nieangażujących w nich wynosił 91–98%, odsetek respondentów niebiorących udziału w wyborach do Parlamentu Europejskiego był wyższy niż odsetek respondentów deklarujących udział w tych wyborach, zdecydowana większość respondentów (70%) nie przekazała żadnych funduszy na działalność społeczną i polityczną, 82% badanych nie wzięło udziału w żadnej demonstracji, 85% nie uczestniczyło w jakimkolwiek forum politycznym, 90% nigdy nie brało udziału w strajku a 92% respondentów nie miało kontaktu z politykami lub urzędnikami w celu wyrażenia swoich poglądów.

Tylko w jednym działaniu wymienionym w ankiecie (podpisanie petycji) podpisujący jakąś petycję stanowili większość wobec tych, którzy jej nie podpisali i wyższy był także odsetek respondentów uczestniczących w wyborach samorządowych, parlamentarnych i prezydenckich niż odsetek respondentów w nich nieuczestniczących.

Na podstawie przeprowadzonej analizy poziomu zaufania indywidualnego, organizacyjnego i instytucjonalnego oraz partycypacji indywidualnej, organizacyjnej i instytucjonalnej, a także skonstruowanych na tej podstawie wskaźników zaufania i partycypacji oraz uzyskiwane miejsca rankingowe w analizowanych wskaźnikach zaufania i partycypacji i dokonując oceny poziomu kapitału społecznego w poszczególnych powiatach - z badanych powiatów – najwyższym poziomem kapitału społecznego charakteryzowały się **powiaty walecki i choszczeński***, a najniższym – **powiat świdwiński* i stargardzki**. Świadczy to o niewystępującej tutaj istotnej różnicy w kształtowaniu się zasobów kapitału społecznego między badanym powiatami z listy 30.

VI.2 Analiza porównawcza wyników badań ankietowych w powiatach ziemskich województwa zachodniopomorskiego do reprezentatywnych badań ogólnopolskich

Niski poziom kapitału społecznego w badanych powiatach znajduje odzwierciedlenie również przez porównanie uzyskanych wyników badań ankietowych w powiatach ziemskich z wynikami reprezentatywnymi badań ogólnopolskich. Na porównywanych w obu badaniach

24 odpowiedzi, aż w 19 z nich (79%) odsetek respondentów wskazujących twierdzące odpowiedzi w badanych powiatach był niższy niż odsetek respondentów wskazujących na te odpowiedzi w badaniach ogólnopolskich. Respondenci w badanych powiatach w stosunku do badań ogólnopolskich, deklarowali:

- niższy i dużo niższy poziom zaufania do ośmiu organizacji wymienionych w ankiecie i pięciu instytucji, a różnica wynosiła od 41 p.p. w stosunku do Kościoła katolickiego do 12 p.p. w stosunku do telewizji prywatnej i od 33 p.p. w stosunku do samorządu lokalnego do 17 p.p. w stosunku do partii politycznych,
- odsetek udzielających nieodpłatnej pomocy innym osobom niż rodzinie dla ogółu respondentów w powiatach był mniejszy od analogicznego odsetka dla Polski o 17 p.p., a odsetek respondentów w badanych powiatach przekonanych o skuteczności wspólnego działania był mniejszy od deklarowanego odsetka w badaniach ogólnopolskich o 31 p.p.,
- poziom członkostwa w organizacjach i deklaratywne aktywne działanie na ich rzecz wśród badanych respondentów było mniejsze od deklarowanego poziomu dla Polski o 5 p.p. i 11 p.p., a uczestnictwo w internetowym forum politycznym bądź w grupie dyskusyjnej i próba kontaktu z politykiem lub urzędnikiem w celu wyrażenia swoich poglądów było niższe od poziomu w badaniach ogólnopolskich o 3 p.p. i 18 p.p.

Odsetek respondentów w badanych powiatach ziemskich wskazujące wyższe wartości od danych ogólnopolskich dotyczył: poziomu zaufania indywidualnego (wyższe o 4.p.p.), zaufania do sądów (wyższe o 9 p.p.), uczestnictwa w strajku (wyższe o 4 p.p.), podpisania petycji (wyższe o 44 p.p.) i udziału w demonstracji (wyższe o 6 p.p.).

Podsumowanie

Na podstawie przedstawionych wyników badań zmiennych ilościowych oraz wyników badań ankietowych generalnie można stwierdzić, że – przy przyjętych miernikach – zarówno poziom kapitału społecznego, jak i poziom rozwoju gospodarczego w powiatach ziemskich województwa zachodniopomorskiego na tle ogólnopolskim kształtował się niekorzystnie, gdyż zdecydowana większość analizowanych mierników przez cały okres analizy przybierała wartości niższe niż dane ogólnopolskie. Nie dokonała się zatem istotna zmiana w poprawie sytuacji społeczno-gospodarczej powiatów popegeerowskich, charakteryzujących się wysokim bezrobociem i wykluczeniem społecznym, co stało się już trwałym zjawiskiem w tych powiatach. Na szczególne podkreślenie zasługuje bardzo niska aktywność społeczna i obywatelska w badanych powiatach, co znajduje swoje potwierdzenie zarówno w wynikach

analizy frekwencji wyborczej w poszczególnych powiatach ziemskich, jak i analizy porównawczej wyników badań ankietowych przeprowadzonych w powiatach ziemskich do wyników reprezentatywnych badań ogólnopolskich.

VI. Wnioski końcowe

Głównym celem pracy była empiryczna weryfikacja związku między poziomem kapitału społecznego i rozwojem gospodarczym w powiatach ziemskich województwa zachodniopomorskiego a celami pobocznym: analiza poziomu kapitału społecznego w wybranych powiatach ziemskich województwa zachodniopomorskiego w świetle badań własnych oraz analiza porównawcza uzyskanych wyników do wyników reprezentatywnych badań ogólnopolskich.

Dokonana analiza przestrzennego rozmieszczenia poziomu kapitału społecznego i poziomu rozwoju gospodarczego oraz ustalenie zależności między tymi poziomami w latach 2004-2018 pozwoliła na zrealizowanie zarówno głównego, jak i celów pobocznych pracy.

W pracy przyjęto główną hipotezę badawczą traktującą, że *istnieje pozytywny i statystycznie istotny związek między poziomem kapitału społecznego i rozwojem gospodarczym w powiatach ziemskich województwa zachodniopomorskiego.*

Na podstawie wyników związków korelacyjnych między syntetycznymi wskaźnikami kapitału społecznego i syntetycznymi wskaźnikami rozwoju gospodarczego zaobserwowano, że tylko w jednym powiecie – polickim w latach 2004–2018 istniał pozytywny i statystycznie istotny związek między poziomem kapitału społecznego i rozwojem gospodarczym. Tym samym, przyjętą w pracy hipotezę badawczą traktującą, że istnieje pozytywny i statystycznie istotny związek między poziomem kapitału społecznego i rozwojem gospodarczym w powiatach ziemskich województwa zachodniopomorskiego **zweryfikowano negatywnie.**

Przedstawione wyniki badań ze względu na brak ujednoczonych metod analizy i mierników pomiaru kapitału społecznego nie mogą stanowić podstawy uogólniających wniosków, z tych samych także względów nie mogą stanowić podstawy porównań z innymi, przeprowadzonymi w Polsce, badaniami empirycznymi dotyczącymi związku kapitału społecznego i rozwoju gospodarczego. Można jedynie wskazać na pewne wspólne stwierdzenia wynikające z poszczególnych badań m.in. J. Działka z 2011 r. i K. Janca z 2009 r. Sprzeczne są natomiast z wynikami badań J.J. Sztudyngera z 2005 r. i M. Herbsta z 2007 r. potwierdzającymi pozytywny wpływ kapitału społecznego na wzrost gospodarczy. Warto także dodać, że wyniki przeprowadzonych w pracy analiz wskazujące na niski poziom kapitału

społecznego w powiatach ziemskich województwa zachodniopomorskie są zgodne z innymi badaniami dotyczącymi poziomu kapitału społecznego w powiatach województwa zachodniopomorskiego (B. Będziak 2017 r.). Wyniki dysertacji skłaniają do refleksji nad rzeczywistą rolą kapitału społecznego w rozwoju lokalnym w powiatach ziemskich województwa zachodniopomorskiego zarówno obecnie, jak i w przyszłości.

W pracy badano zależności kapitału społecznego i rozwoju gospodarczego, które to zależności – przy przyjętych miernikach – okazały się statystycznie nieistotne. Oznacza to, że kapitał społeczny nie stanowił podstawowego czynnika rozwoju gospodarczego w powiatach ziemskich województwa zachodniopomorskiego i wciąż głównym motorem rozwoju społeczno-gospodarczego pozostaje kapitał ekonomiczny i kapitał ludzki. Warto też jeszcze raz podkreślić, że wszelkie badania empiryczne nad kapitałem społecznym, aby były w pełni użyteczne praktycznie i porównywalne wymagają ujednoczenia metod i mierników pomiaru tego kapitału, gdyż różne założenia badawcze przynoszą różne, czasami nawet sprzeczne wyniki badań, co nie pozwala na porównywanie tych wyników, a także formułowanie uogólniających wniosków.

VII. Spis treści pracy doktorskiej

Wstęp	6
1. Teoretyczne aspekty kapitału społecznego	14
1.1. Geneza i definicja kapitału społecznego	14
1.2. Zaufanie i partycypacja (sieci społeczne) jako kluczowe elementy kapitału społecznego	18
1.3. Podmiotowość i poziomy kapitału społecznego	21
1.4. Wymiary i typy kapitału społecznego	24
1.5. Wartość ekonomiczna kapitału społecznego	27
1.6. Oddziaływanie kapitału społecznego na życie społeczne i pomiar kapitału społecznego	28
Podsumowanie.....	33
2. Kapitał społeczny w rozwoju lokalnym	34
2.1. Pojęcie i cechy rozwoju lokalnego.....	34
2.2. Determinanty oraz mierniki rozwoju lokalnego.....	39
2.3. Kapitał społeczny w koncepcjach rozwoju lokalnego	42
3. Metodyka badań własnych	56
3.1. Problematyka badawcza, cel i hipoteza pracy.....	56
3.2. Metody, techniki i narzędzia badawcze.....	58
3.3. Metodyka badań opartych na zmiennych ilościowych.....	59
3.4. Dobór zmiennych diagnostycznych	63
3.5. Metodyka badań własnych	65
Podsumowanie.....	70
4. Analiza poziomu kapitału społecznego w powiatach ziemskich województwa zachodniopomorskiego w latach 2004–2018	71
4.1. Ogólna charakterystyka województwa zachodniopomorskiego	71
4.2. Analiza kształtowania się aktywności społecznej w powiatach ziemskich województwa zachodniopomorskiego w latach 2004–2018	82
4.3. Analiza kształtowania się aktywności obywatelskiej w powiatach ziemskich województwa zachodniopomorskiego w latach 2004–2018.....	93
Podsumowanie.....	105

5. Analiza poziomu rozwoju gospodarczego w powiatach ziemskich województwa zachodniopomorskiego w latach 2004–2018	106
5.1. Analiza kształtowania się mierników rynku pracy w powiatach ziemskich województwa zachodniopomorskiego w latach 2004–2018	106
5.2. Analiza kształtowania się liczby podmiotów gospodarki narodowej zarejestrowanych w rejestrze REGON w powiatach ziemskich województwa zachodniopomorskiego w latach 2004–2018	117
5.3. Analiza kształtowania się mierników finansów jednostek samorządu terytorialnego i potencjału rozwojowego przedsiębiorstw w powiatach ziemskich województwa zachodniopomorskiego w latach 2004–2018.....	125
5.4. Analiza syntetycznych wskaźników kapitału społecznego i poziomu rozwoju gospodarczego w powiatach ziemskich województwa zachodniopomorskiego w latach 2004–2018.....	135
5.5. Analiza związku między syntetycznymi wskaźnikami kapitału społecznego i poziomu rozwoju gospodarczego w powiatach ziemskich województwa zachodniopomorskiego w latach 2004–2018	140
Podsumowanie.....	143
6. Analiza poziomu kapitału społecznego w wybranych powiatach ziemskich województwa zachodniopomorskiego w świetle badań własnych	145
6.1. Charakterystyka grupy badawczej.....	145
6.2. Analiza poziomu zaufania respondentów	148
6.3. Analiza poziomu partycypacji respondentów	153
6.4. Analiza porównawcza poziomu kapitału społecznego w wybranych powiatach ziemskich województwa zachodniopomorskiego do poziomu reprezentatywnych badań ogólnopolskich	166
Podsumowanie.....	174
Zakończenie i wnioski	177
Spis rysunków	183
Spis wykresów	184
Spis tabel.....	185
Spis załączników.....	190
Summary	191
Bibliografia	193
Załączniki.....	210